
MONOGRAFIE PRAWNICZE

ZWIĄZANIE
SĄDU ADMINISTRACYJNEGO
WYROKIEM
INTERPRETACYJNYM
TRYBUNAŁU
KONSTYTUCYJNEGO

MACIEJ KIEŁBOWSKI

Wydawnictwo C.H.Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

MACIEJ KIEŁBOWSKI • ZWIĄZANIE SĄDU ADMINISTRACYJNEGO
WYROKIEM INTERPRETACYJNYM TRYBUNAŁU KONSTITUCYJNEGO

Polecamy nasze najnowsze publikacje z tej serii:

Karol Kulig

**TEORIA PRACOWNICZEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI
PORZĄDKOWEJ**

Dominik Gajewski (red.)

**MIĘDZYNARODOWE UNIKANIE OPODATKOWANIA.
WYBRANE ZAGADNIENIA**

Małgorzata Sieradzka

**OPLĄTY PÓŁKOWE JAKO CZYN NIEUCZCIWEJ
KONKURENCJI**

Jarosław Grykiel

**UPRAWNIENIA WIERZycIELA Z UMOWY PRZEDWSTĘPNEJ
W RAZIE JEJ NIEWYKONANIA LUB NIENALEŻYTEGO
WYKONANIA PRZEZ DŁUŻNIKA**

Katarzyna Samulska

**ZASADA SZYBKOŚCI POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO
W PRAWIE POLSKIM**

Kinga Michałowska

**NIEMAJĄTKOWE WARTOŚCI ŻYCIA RODZINNEGO
W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM**

Mikołaj Hermann, Sebastian Sykuna (red.)

WYKŁADNIA PRAWA. TRADYCJA I PERSPEKTYWY

Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

ZWIĄZANIE
SĄDU ADMINISTRACYJNEGO
WYROKIEM
INTERPRETACYJNYM
TRYBUNAŁU
KONSTYTUCYJNEGO

MACIEJ KIEŁBOWSKI

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2017

Wydawca: Natalia Adamczyk

Publikacja dofinansowana przez Kancelarię Wardyński i Wspólnicy

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2017**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C.H.Beck
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-8707-9

ISBN e-book 978-83-255-8708-6

Spis treści

Wstęp	VII
Wykaz skrótów	XI
Wykaz literatury	XV
Wykaz orzecznictwa	XXV
Rozdział I. Podstawy prawne orzeczenia sądu administracyjnego	1
§ 1. Charakterystyka systemu źródeł prawa	2
I. Konstytucja	2
II. Prawo Unii Europejskiej	9
III. Ratyfikowane umowy międzynarodowe	16
IV. Ustawa	19
V. Akty o charakterze podustawowym	24
VI. Precedens prawotwórczy	32
§ 2. Normatywny charakter przepisów Konstytucji RP	36
I. Normy konstytucyjne nadające się do stosowania przez sąd administracyjny	38
II. Znaczenie normatywne art. 1 Konstytucji RP	47
III. Stosowanie art. 2 Konstytucji w orzecznictwie sądowym	59
§ 3. Wykładnia dokonywana przez sąd administracyjny	82
Rozdział II. Rodzaje orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego	93
§ 1. Zagadnienia wstępne. Podobne instytucje w innych systemach prawnych	93
§ 2. Orzeczenia interpretacyjne pozytywne	116
§ 3. Orzeczenia interpretacyjne negatywne	122
§ 4. Orzeczenia zakresowe	124
Rozdział III. Charakterystyka instytucji niezawisłości sędziowskiej	127
§ 1. Zagadnienia wstępne	127
§ 2. Konieczne atrybuty niezawisłości w polskim porządku prawnym	130
§ 3. Niezawisłość sędziowska a związanie uchwałą Naczelnego Sądu Administracyjnego	142
§ 4. Niezawisłość sędziowska a pytanie prawne do TK lub pytanie prejudycjalne do TSUE	154

Rozdział IV. Związanie sądu administracyjnego wyrokiem interpretacyjnym Trybunału Konstytucyjnego	163
§ 1. Możliwe stanowiska odnośnie do związania wyrokiem interpretacyjnym	163
§ 2. Stanowisko Sądu Najwyższego	174
§ 3. Stanowiska prezentowane w orzecznictwie sądów administracyjnych	189
§ 4. Związanie wyrokiem interpretacyjnym TK a zakres zaskarżenia	208
§ 5. Propozycja własnego stanowiska	213
Podsumowanie. Wnioski, postulaty <i>de lege ferenda</i>	229
Indeks rzeczowy	237

Wstęp

Monografia niniejsza została opracowana na podstawie przygotowanej i obronionej w marcu 2015 r. rozprawy doktorskiej pod tym samym tytułem¹. Publikacja niniejsza została oparta – poza analizą poszczególnych przepisów prawa, jak i dostępnego w czasie jej przygotowywania dorobku nauki prawa – również na szerokiej analizie praktyki stosowania prawa w orzecznictwie sądowym (przede wszystkim sądów administracyjnych, jednak również Sądu Najwyższego).

Celem niniejszej monografii jest przedstawienie zagadnienia związania sądu administracyjnego wyrokiem interpretacyjnym Trybunału Konstytucyjnego, w szczególności w kontekście kompetencji do bezpośredniego stosowania przepisów konstytucyjnych przez sąd administracyjny.

W związku z tak zakreślonym tematem niniejszej rozprawy, obszar badawczy musiał zostać określony przede wszystkim w dwóch dziedzinach prawa publicznego, tj. w prawie administracyjnym (w tym postępowaniu sądownoadministracyjnym), jak i częściowo w prawie konstytucyjnym.

Zasadniczym problemem badawczym, stawianym w tym zakresie jest zatem próba odpowiedzi na pytanie, czy sąd administracyjny – rozpoznając konkretną sprawę sądownoadministracyjną – jest każdorazowo związany wyrokiem interpretacyjnym Trybunału Konstytucyjnego, czy też od tego związania przewidziane w systemie prawa są lub mogą być określone wyjątki.

Aby móc zaproponować rozwiązanie tego problemu, należy rozważyć i przeanalizować kilka kwestii pośrednich, których rozstrzygnięcie będzie niewątpliwie wpływać na sposób rozwiązania postawionego problemu. Tezy te zidentyfikowałem następująco:

1. Podstawy orzeczenia sądu administracyjnego, zatem czym związany jest sąd administracyjny, orzekając w konkretnej sprawie sądownoadministracyjnej – czy o treści rozstrzygnięcia decydują wyłącznie przepisy prawa (i które), czy też wpływ na nie mają również innego rodzaju czynniki (aksjologiczne, pragmatyczne *etc.*).
2. Miejsce w systemie prawa i charakter normatywny Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: od ustalenia najwyższej w hierarchii aktów prawnych pozycji Konstytucji i jej normatywnego charakteru zależą bowiem kompetencje do bezpośred-

¹ Dlatego też uwzględniłem przede wszystkim poglądy doktrynalne i orzecznicze wypowiedziane do tego czasu, niemniej uległa stosownej aktualizacji w zakresie stanu prawnego oraz pewnych orzeczeń zapadłych później.

nego stosowania zawartych w jej przepisach norm w toku procesu sądowego stosowania prawa.

3. Charakter prawny orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego: wskazanie podstaw prawnych i możliwego zakresu orzeczenia Trybunału prowadzi bowiem do przesądzenia o zakresie związania innych organów stosujących prawo takim rozstrzygnięciem.
4. Charakterystyka instytucji niezawisłości sędziowskiej, wpływająca na zakres i sposób związania sądu orzekającego w danej sprawie orzeczeniami lub poglądami innych sądów.

W związku z powyższym, podstawową tezę niniejszej rozprawy jest odpowiedź na wskazane pytanie, którą zgodnie z moim stanowiskiem można sformułować następująco: sąd administracyjny *in genere* pozostaje związany stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego zawartym w sentencji wyroku interpretacyjnego (w tym wyroku zakresowego), jednakże rozstrzygając indywidualną i konkretną sprawę sądownoadministracyjną i mając na uwadze całokształt podstaw orzeczenia sądu administracyjnego, a także skutków, które to orzeczenie wywołuje w danej sprawie, w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości sąd jest uprawniony odstąpić od poglądu wyrażonego w orzeczeniu wydanym przez Trybunał i orzec odmiennie, do czego uprawniają sąd administracyjny przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, stosowane bezpośrednio.

Wybór problemu badawczego został uzasadniony istotnymi w mojej ocenie rozbieżnościami w poglądach nauki prawa odnoszących się do tego zagadnienia, a jednocześnie jego praktycznym wymiarem, przejawiającym się we wzroście liczby wydanych przez Trybunał w ostatnich latach orzeczeń interpretacyjnych i zakresowych, a poprzez to – rosnącym wpływem tychże na bieżące orzecznictwo w sprawach sądownoadministracyjnych. Jednocześnie z zaproponowaną w niniejszej rozprawie tezą badawczą nie spotkałem się podczas prowadzonych badań w żadnym analizowanym rozstrzygnięciu sądu administracyjnego, co może stanowić zarówno dla nauki prawa, jak i judykatury przyczynę dalszych badań czy dyskusji.

Ze względu na tak zakreślony problem badawczy, konieczna dla udzielenia odpowiedzi stała się analiza szeregu zagadnień szczegółowych, którym poświęcone są poszczególne rozdziały rozprawy.

Rozdział pierwszy monografii odnosi się do podstaw orzeczenia sądu administracyjnego, które oparte może zostać na różnych przepisach prawa, jako że szereg aspektów sprawy jest brany pod uwagę przy jej rozstrzyganiu. Dla sądu administracyjnego istotne pozostają jednak nie tylko konkretne przepisy podlegające zastosowaniu w danej sprawie, ale również wartości podlegające ochronie w przepisach Konstytucji, jak i przepisach prawa międzynarodowego.

W ramach scharakteryzowania systemu prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej, z charakterystyką poszczególnych rodzajów aktów prawnych i systemowych zależności pomiędzy nimi, w pierwszym rozdziale rozprawy omawiam także istotną bez wątpienia dla sądu administracyjnego możliwość bezpośredniego zastosowania przepisów Konstytucji przy rozstrzyganiu konkretnej sprawy. Dlatego też zagadnieniu nor-

matywnego charakteru przepisów konstytucyjnych, norm nadających się na podstawie interpretacji Konstytucji do bezpośredniego zastosowania, jak i znaczenia w sądownictwie administracyjnym zasad ogólnych, przewidzianych w art. 1 i 2 Konst, zgodnie z którymi Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli oraz demokratycznym państwem prawnym, realizującym zasady solidarności społecznej, został poświęcony fragment początkowej części rozprawy.

W rozdziale drugim zawarte zostały rozważania dotyczące rodzajów orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, a co za tym idzie – przedstawione muszą zostać również uwagi dotyczące charakteru prawnego i funkcji Trybunału. Trybunał Konstytucyjny, jak wynika z art. 188 Konstytucji, powołany jest do kontroli konstytucyjności prawa, *ergo* przede wszystkim hierarchicznej zgodności poszczególnych przepisów (ustawowych, rozporządzeniowych, wynikających z umów międzynarodowych) z przepisami najwyższego rzędu, tj. zawartymi w Konstytucji. Funkcja Trybunału Konstytucyjnego bywa często przyrównywana do roli „negatywnego ustawodawcy” (którego rola polega przede wszystkim na usuwaniu niezgodnym z Konstytucją przepisów prawa z systemu), choć w opinii części doktryny rola Trybunału przewyższa li tylko tę funkcję.

W rozdziale trzecim charakterystyce poddane zostaną także regulacje prawne odnoszące się do sądownictwa administracyjnego, a pośród nich – immanentnie związanej z uprawnieniami orzeczniczymi organów władzy sądowniczej kwestii niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Sąd administracyjny jest bowiem odrębnym od Trybunału organem władzy (sądowniczej), który powołany jest zgodnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, przy czym w zakresie kognicji sądu administracyjnego pozostaje przede wszystkim legalność działania organów administracji publicznej (art. 184 ust. 1 Konst).

Wreszcie, w rozdziale czwartym zawarte zostały spostrzeżenia dotyczące podstawowego problemu rozważań niniejszej rozprawy, zatem związania sądu administracyjnego wyrokiem interpretacyjnym Trybunału Konstytucyjnego, także w świetle zasady bezpośredniego stosowania Konstytucji. W ramach możliwie szerokiego zarysowania analizowanego problemu jurydycznego, przedstawione zostały stanowiska prezentowane dotychczas w doktrynie w odniesieniu do tego zagadnienia, omówione zostały szeroko orzeczenia sądów administracyjnych dotyczące spraw, których dotyczyły wyroki interpretacyjne lub zakresowe Trybunału, a także zanalizowane zostało stanowisko Sądu Najwyższego w odniesieniu do wyroków interpretacyjnych.

Wszystko powyższe pozwała, w końcowej części niniejszej monografii, przedstawić propozycję własnego stanowiska w tym zakresie, a także wysunąć pewne wnioski *de lege ferenda*.

Za wszelką pomoc i opiekę naukową przy przygotowaniu niniejszej rozprawy chciałbym serdecznie podziękować Panu prof. zw. dr. hab. *Romanowi Hauserowi*, pod kierunkiem którego niniejsza rozprawa została przygotowana i obroniona, a współpracę naukową z Panem Profesorem miałem okazję odbywać przez kilka lat zarówno w czasie studiów magisterskich, jak i doktoranckich.

Za udział w przewodzie doktorskim i wysiłek włożony w recenzje chciałbym podziękować Panu prof. zw. dr. hab. *Andrzejowi Wróblowi* oraz Panu prof. zw. dr. hab. *Zygmuntowi Niewadomskiemu*, recenzje i konstruktywne uwagi przekazane przez Panów Profesorów stanowiły dla mnie istotną pomoc w przygotowaniu niniejszej rozprawy do druku.

Za umożliwienie łączenia pracy naukowej z pracą zawodową chciałbym także podziękować Panu Mecenasowi *Tomaszowi Wardyńskiemu*, Pani Mecenase *Monice Hartung* oraz Panu Mecenasowi *Janowi Ciećwierzowi*, przy czym najwięcej codziennego wsparcia w tym zakresie zawdzięczam z pewnością Panu Mecenasowi dr. *Marcinowi Lemkowskiemu*.

Last but not least, za niezmienne wsparcie w trakcie trwającej kilka lat pracy naukowej przy rozprawie doktorskiej, a następnie przygotowaniem do jej obrony i publikacji, łączonej niezmiennie z absorbującą pracą zawodową, składam największe podziękowania moim Najbliższym.

Poznań, kwiecień 2017 r.

Maciej Kielbowski

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

dyrektywa energetyczna	dyrektywa Rady 2003/96/WE z 27.10.2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej (Dz.Urz. UE L z 2003 r. Nr 283, s. 51)
KK	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.)
KKS	ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2137 ze zm.)
Konstytucja	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)
NSAU	ustawa z 11.5.1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. Nr 74, poz. 368 ze zm.) – akt nieobowiązujący
OrdPU	ustawa z 29.8.1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 201 ze zm.)
PlanZagospU	ustawa z 27.3.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 778 ze zm.)
PomocAlimU	ustawa z 7.9.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 489 ze zm.)
PostAdmU	ustawa z 30.8.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 718 ze zm.)
PrBud	ustawa z 7.7.1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 290 ze zm.)
PrBud 74	ustawa z 24.10.1974 r. – Prawo budowlane (Dz.U. Nr 38, poz. 229 ze zm.) – akt nieobowiązujący
PrUSA	ustawa z 25.7.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1066 ze zm.)

RehZawU	ustawa z 27.8.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2046 ze zm.)
TFUE	wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z 26.10.2012 r. (Dz.Urz. UE C z 2012 r. Nr 326, s. 47)
TKU	ustawa z 25.6.2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 293 ze zm.)
TKU16	ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 2072)
TWE	Traktat o Wspólnotach Europejskich
VATU04	ustawa z 11.3.2004 r. o podatku od towarów i usług (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 710 ze zm.)
VATU93	ustawa z 8.1.1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz.U. Nr 11, poz. 50 ze zm.) – akt nieobowiązujący

2. Instytucje

ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETPCz	Europejski Trybunał Sprawiedliwości
ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości
FTK	Federalny Trybunał Konstytucyjny (niem. <i>Bundesverfassungsgericht</i>)
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA	wojewódzki sąd administracyjny

3. Publikatory

CBOSA	Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
ECR	European Court Review
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
KPP	Kwartalnik Prawa Publicznego
MoP	Monitor Prawniczy

Wykaz skrótów

MoPod	Monitor Podatkowy
ONSAiWSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSP	Orzecznictwo Sądów Powszechnych
PEwP	Prawo Europejskie w Praktyce
PiP	Państwo i Prawo
PP	Przeгляд Podatkowy
PS	Przeгляд Sądowy
PSejm	Przeгляд Sejmowy
RPEiS	Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny
ST	Samorząd Terytorialny
ZNSA	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

4. Inne

art.	artykuł
m.in.	między innymi
np.	na przykład
Nr	numer
pkt	punkt
por.	porównaj
post.	postanowienie
przyp.	przypis
r.	rok
red.	redaktor
s.	strona
uchw.	uchwała
ust.	ustęp
wyr.	wyrok
zob.	zobacz

Wykaz literatury

- Adamiak B., Borkowski J.*, Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2012
- Adamiak B., Borkowski J.*, Postępowania administracyjne i sądownoadministracyjne, Warszawa 2006
- Banaszak B.*, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012
- Banaszak B.*, Recenzja: P. Tuleja, Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy), PSejm 2003, Nr 6
- Banaszak B.*, Wyroki interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego a orzecznictwo sądów administracyjnych i Sądu Najwyższego, Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego 2013, Nr 6
- Barcz J.* (przekład *P. Kościelny, A. Szafrński*), Zagadnienia parlamentarne w orzecznictwie konstytucyjnym innych państw Niemcy: wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie ratyfikacji Traktatu z Lizbony, PSejm 2009, Nr 6
- Bator A.*, Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Artykuł recenzyjny), PiP 2006, Nr 10
- Bator A., Kozak A.*, Wykładnia prawa w zgodzie z Konstytucją, w: *S. Wronkowska* (red.), Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej, Kraków 2005
- Batorowicz R., Tarno J.P.*, Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 lutego 2008 r. (sygn. akt II OSK 1004/06), ZNSA 2009, Nr 1
- Białogłowski W., Jaworski A.*, „Orzeczenia interpretacyjne” Trybunału Konstytucyjnego – uwagi na marginesie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, PS 2010, Nr 11-12
- Bilik J.*, Instytucja wykładni ustawy w zgodzie z Konstytucją, Gazeta Sądowa 2006, Nr 7–8
- Celińska-Grzegorzczak K., Hauser R., Sawczyn W., Skoczylas A.*, Postępowania administracyjne, sądownoadministracyjne i egzekucyjne, Warszawa 2009
- Chmielnicki P.*, Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego, Ośrodek Zamiejscowy w Krakowie, z dnia 25 listopada 2003 r. (II SA/Kr 2680/00), Przegląd Legislacyjny 2004, Nr 3
- Chmielnicki P.* (red.), Konstytucyjny system władz publicznych, Warszawa 2009
- Chojnacka L., Hauser R.*, Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 stycznia 2009 r. (sygn. akt P 6/07), ZNSA 2009, Nr 2

- Cieslak Z.*, Trybunał Konstytucyjny – „prawotwórca” negatywny, w: *T. Bąkowski, K. Grajewski, J. Warylewski* (red.), *Orzecznictwo w systemie prawa*, Warszawa 2008
- Czarny P.*, Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego RFN w sprawie Traktatu Lizbońskiego na tle polskich rozwiązań prawnych, w: *P. Tuleja, M. Florczak-Wątor, S. Kubas* (red.), *Prawa człowieka. Społeczeństwo obywatelskie. Państwo demokratyczne. Księga Jubileuszowa dedykowana prof. Pawłowi Sarneckiemu*, Warszawa 2010
- Czarny P., Naleziński B.* (tłum.), *Konstytucja Austrii*, Warszawa 2004
- Czeszejko-Sochacki Z.*, O niektórych problemach powszechnie obowiązującej wykładni ustalanej przez Trybunał Konstytucyjny, w: *J. Trzcíński, A. Jankiewicz* (red.), *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, Warszawa 1996
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego: pojęcie, klasyfikacja i skutki prawne, *PiP* 2000, Nr 12
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Skutki prawne orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny o niekonstytucyjności aktu normatywnego, *PSejm* 1996, Nr 3
- Czeszejko-Sochacki Z., Garlicki L., Trzcíński J.*, *Komentarz do ustawy o Trybunale Konstytucyjnym*, Warszawa 1999
- Czoik D.*, Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego do wydawania orzeczeń interpretacyjnych, *Jurysta* 2003, Nr 12
- Dauter B.*, *Metodyka pracy sędziego sądu administracyjnego*, Warszawa 2012
- Dauter B., Gruszczynski B., Kabat A., Niezgódka-Medek M.*, *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Kraków 2005
- Dąbek D.*, *Prawo sędziowskie w polskim prawie administracyjnym*, Warszawa 2010
- Dolecki D.*, Nadużycie prawa do sądu, w: *J. Góral, R. Hauser, J. Trzcíński* (red.), *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, Warszawa 2005
- Dudek D.*, Sądy wobec wykładni ustaw ustalanej przez Trybunał Konstytucyjny, *Przełęcz Sądowy* 1997, Nr 2
- Dworkin R.*, *Biorąc prawa poważnie, ze wstępem J. Woleńskiego*, Warszawa 1998
- Działocha K.*, Konstytucyjna koncepcja prawa i jego źródeł w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, w: *M. Zubik* (red.), *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2006
- Działocha K.* (red.), *Wykonywanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w praktyce konstytucyjnej organów państwa*, Warszawa 2013
- Działocha K., Jarosz-Żukowska S.*, Kontrowersje wokół powszechnie obowiązującej wykładni ustaw, w: *J. Góral* (red.), *Ratio est anima legis: księga jubileuszowa ku czci profesora Janusza Trzcíńskiego*, Warszawa 2007
- Ermacora F., Baumgartner G., Strejcek G.*, *Österreichische Verfassungslehre*, Wien 1998

- Florczak M.*, Skutki prawne odroczenia przez Trybunał Konstytucyjny terminu utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego, PSejm 2003, Nr 2
- Florjanowicz-Błachut P.*, Kilka uwag na tle wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 23 lutego 2006 roku (sygn. akt II OSK 1403/05) oraz glosy dr hab. Piotra Tulei, ZNSA 2007, Nr 1
- Gardocki L.*, Problem tak zwanych wyroków interpretacyjnych Trybunału Konstytucyjnego, w: *P. Winczorek* (red.), Teoria i praktyka wykładni prawa. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego odbytej w dniu 27 lutego 2004 roku, Warszawa 2005
- Garlicki L.* (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. I, Warszawa 1999
- Garlicki L.* (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. I, Komentarz do artykułów 1–18, Warszawa 2010
- Garlicki L.*, Polskie prawo konstytucyjne, zarys wykładu, Warszawa 2012
- Gizbert-Studnicki T.*, Wykładnia celowościowa, *Studia Prawnicze* 1985, Nr 3–4
- Gizbert-Studnicki T.*, Zasady i reguły prawne, *PiP* 1988, Nr 3
- Gomułowicz A.*, Aspekt prawotwórczy sądownictwa administracyjnego, Warszawa 2008
- Góral J., Hauser R., Trzciński J.* (red.), Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005, Warszawa 2005
- Górski A.*, Spór na szczytach władzy sądowniczej, *Rzeczpospolita* z 26. 3.2010 r.
- Grego-Hoffmann M.*, Rola pełnomocnika w postępowaniu sądownoadministracyjnym, Warszawa 2012
- Haczkowska M.*, Zasada bezpośredniego stosowania konstytucji w działalności orzeczniczej sądów, PSejm 2005, Nr 1
- Hauser R.*, Instytucja pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego, w: *M. Zubik* (red.), Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2006
- Hauser R.*, Niekonstytucyjność przepisów w praktyce sądów administracyjnych, *Prawo i Podatki* 2005, Nr 12
- Hauser R.*, Nieporozumienia wokół charakteru orzeczeń sądów administracyjnych, w: *J. Góral* (red.), Ratio est anima legis: księga jubileuszowa ku czci profesora Janusza Trzcińskiego, Warszawa 2007
- Hauser R.*, Sporów o dwuinstancyjne sądownictwo administracyjne ciąg dalszy, *PiP* 2003, Nr 11
- Hauser R.*, Wpływ orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego na tworzenie prawa, w: *J. Góral, R. Hauser, J. Trzciński* (red.), Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005, Warszawa 2005
- Hauser R., Kabat A.*, Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lutego 2002 roku, sygn. akt I SA/Po 461/01, *OSP* 2003, Nr 2

- Hauser R., Niewiadomski Z., Wróbel A. (red.)*, System Prawa Administracyjnego, t. 2, Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej, Warszawa 2012
- Hauser R., Niewiadomski Z., Wróbel A. (red.)*, System Prawa Administracyjnego, t. 4, Wykładnia w prawie administracyjnym, Warszawa 2012
- Hauser R., Trzcziński J.*, Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, Warszawa 2010
- Hauser R., Wierzbowski M. (red.)*, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Warszawa 2011
- Jackowski M.*, Ochrona praw nabytych w polskim systemie konstytucyjnym, Warszawa 2008
- Jackowski M.*, Wykonywanie wyroków Trybunału Konstytucyjnego przez sądy, w: *K. Działocha, S. Jarosz-Żukowska (red.)*, Wykonywanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w praktyce konstytucyjnej organów państwa, Warszawa 2013
- Jakimowicz W.*, Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sądy administracyjne w sprawach ze skarg na decyzje administracyjne. Część pierwsza – stosowanie prawa przez sądy administracyjne, CASUS 2008, Nr 1
- Jakimowicz W.*, Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sądy administracyjne w sprawach ze skarg na decyzje administracyjne. Część druga – samoistne stosowanie przepisów dotyczących norm-reguł, CASUS 2008, Nr 2
- Jakimowicz W.*, Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sądy administracyjne w sprawach ze skarg na decyzje administracyjne. Część druga – samoistne stosowanie przepisów dotyczących norm-reguł cd., CASUS 2008, Nr 3
- Jakimowicz W.*, Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sądy administracyjne w sprawach ze skarg na decyzje administracyjne. Część druga – samoistne stosowanie przepisów dotyczących norm-zasad, CASUS 2008, Nr 4
- Janicki L. (red.)*, Ustawa zasadnicza (Konstytucja) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949, Poznań 2007
- Jarosz-Żukowska S.*, Wykonywanie orzeczeń sądu konstytucyjnego w Niemczech i Austrii, w: *K. Działocha, S. Jarosz-Żukowska (red.)*, Wykonywanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w praktyce konstytucyjnej organów państwa, Warszawa 2013
- Jaskiernia J.*, Spór pomiędzy Trybunałem Konstytucyjnym a Sądem Najwyższym w kwestii znaczenia tzw. orzeczeń interpretacyjnych Trybunału Konstytucyjnego, w: *Księga XXV-lecia Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2010
- Jaskowska M.*, Skutki orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego dla procesu stosowania prawa wobec zasady bezpośredniego stosowania konstytucji, w: *J. Skrzydło-Niżnik, P. Dobosz, D. Dąbek, M. Smaga (red.)*, Instytucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa prof. zw. dra hab. Józefa Filipka, Kraków 2001
- Jaskowska M., Masternak M., Ochendowski E.*, Postępowanie sądowoadministracyjne, Warszawa 2010

- Józefowicz A., Orzeczenia interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego, PiP 1999, Nr 11
- Kabat A., Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, w: K. Działocha (red.), Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005
- Kabat A., Konstytucja w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, RPEiS 1998, Nr 1
- Kabat A., Stosowanie Konstytucji w działalności uchwałodawczej Naczelnego Sądu Administracyjnego, w: R. Hauser, J. Świątkiewicz (red.), Państwo w służbie obywateli. Księga jubileuszowa Jerzego Świątkiewicza, Warszawa 2005
- Kabat A., Wnioski i pytania prawne Naczelnego Sądu Administracyjnego do Trybunału Konstytucyjnego w: J. Góral, R. Hauser, J. Trzeciński (red.), Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005, Warszawa 2005
- Kielbowski M., Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sąd administracyjny w sprawach gospodarczych, Radca Prawny 2013, Nr 3
- Kielbowski M., Bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji przez sąd administracyjny w sprawach gospodarczych, w: A. Kisielewicz, J.P. Tarno (red.), Sądowa kontrola administracji w sprawach gospodarczych, Warszawa 2013
- Kielbowski M., Odmowa zastosowania ustawy przejawem prawotwórczej działalności sądów administracyjnych, w: T. Bąkowski, J.P. Tarno (red.), Prawotwórstwo sądów administracyjnych?, Warszawa 2015
- Kielbowski M., Zarzut naruszenia przepisów konstytucyjnych i odmowa zastosowania przepisu przez sąd administracyjny w sprawach gospodarczych, Radca Prawny 2014, Nr 3
- Kielbowski M., Zarzuty wobec uzasadnienia wyroku wojewódzkiego sądu administracyjnego (głos do uchwały siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 lutego 2010 r., II FPS 8/09), PP 2011, Nr 11
- Kielbowski M., Zwrot nienależnie pobranej akcyzy (głos do uchwały siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 lipca 2009 r., I FPS 4/09), PP 2010, Nr 5
- Knysiak-Molczyk H. (red.), Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach administracyjnych i sądownoadministracyjnych, Warszawa 2011
- Kolasiński, Zaskarżalność ustaw w drodze pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego, PiP 2001, Nr 9
- Korycka-Zirk M., Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności, Warszawa 2012
- Kozak A., Głos do uchwały TK z dnia 7 marca 1995 r. (sygn. akt W 9/94), PSejm 1995, Nr 3
- Kręcisław W., Głos do uchwały NSA z dnia 7 grudnia 2009 r., I OPS 9/09, ZNSA 2010, Nr 3
- Kręcisław W., Kilka uwag o prawotwórczym znaczeniu orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Sądu Najwyższego, ZNSA 2011, Nr 3